

İslam'da İnsan Haklarıyla İlgili Belgeler ve Gay-ı Müslim Unsurların Hakları Üzerine Kısa Bir Bakış

Ali Şafak*

İslâm'da İnsan ve Hakları

İslâm'da İnsan Hakları ve bu konudaki temel belgeler denilince; başta *Kur'an-ı Kerim*de yer alan kurallar olmak üzere Hz. Peygamber (as)'in *Medine Sözleşmesi* ile *Veda Hutbesi* hemen hatırlanır. Aslında insan haklarıyla ilgili kurallar ya tepeden gelir ya da tabanın zorlamasıyla tanınır. Müslümanlıktaki süreç, zulüm ve haksızlıklara maruz kalan insanların beklentileri doğrultusunda Yüce Yaratan katından gelen kurallarda ve o mesajları tebliğ eden Allah Eşçisinin uygulamasında yerini bulur. Batıda ise daha genel ifadeyle pozitif hukuk telakkilerinin yaygın olduğu toplumlarda ise, bu haklar tabanın zorlamasıyla tanınagelmıştır. 1215 Magna Cartasından günümüze kadar gelen beyannameler hep tabanın zorlamasıyla düzenlenmiştir. Yoksa o yönetim tarzlarında insanlık hep yönetenlerce ezilmiştir.

“İslâm, Batı'da olduğu gibi devletin geniş yetkilerine karşı bireyin sahip olduğu hakları tanımakla yetinmemiş, yönetenler ile yönetilenlerin haklarını, yaşam tarzlarını, yükümlülük ve sorumluluklarını aynılaştırmıştır. Yöneticilerin halkın rızasına dayanmasını aramış, bütün sınıfları birbirine bağımlı kılmış, bireyin, yönetimin ve devletin temel amacının bireyin haklarını gözetmek olduğunu ve bireyin kişisel sorumluluğunu kabul etmiştir. Ferdin farklı dinlere mensubiyeti önemli değildir.

Okumaya, öğrenmeye büyük önem veren Kur'an âyetleri ve Peygamberin hadisleri ve uygulamaları, insanları özgürce düşünmeye, düşünerek araştırarak tatmin olarak inanmaya çağırılmış, taassuptan, önyargılı olmaktan ve peşin hükümlerden insanı uzak tutmuştur. Nitekim bir âyette; “*Biz onların aykırı iddialarını pekiyi biliyoruz, ama sen onları kuvvet kullanarak imana getirecek bir zorba değilsin. Sen sadece uyarıcı bir elçisin. Senin yapacağın iş, sadece tehdidimden endişe edecek kimseleri Kur'an ile irşad etmektir.*”¹ Bu ve benzeri uyarı ve ilkeler doğrultusunda İslam temel insan haklarından inanç ve düşünce özgürlüğü, ibadet ifası konularında bir sınır koymamıştır. Allah'ı kabul etmeyenlere ve ona ortak koşanlara bile yasak koyma ve baskı kurma yerine düşünmeye yöneltmek onların gerçeği görmelerini istemiştir. Allah'ın halifesi ve saygının bir varlık olan insan için lütfedilen haklar sayesinde, kadın-erkek, siyah-beyaz ayrımı yapılmadan herkesin eşit haklara sahip olduğu vurgulanmıştır. Cins, renk, kabile, mülk sahibi olma, sınıf, ırk, kabile ve millet gibi olguların alt kimliklerine dayalı adaletin tevzii kabul ile bireylerarası üstünlüğün yalnızca takvada bulunduğu ifade edilmiştir. Sonuç itibarıyla her türlü haksızlık, adaletsizlik, eşitsizlik ve ezilmişliğin insan haklarının ihlali sonucu olduğu vurgulanmıştır. İslamda insan toplumu üyelerini bütün hak, nimet ve ilerleme imkânlarında ‘*bir tarağın dişleri gibi eşit*’ sayıldığı bir düzen amaçlanmıştır.

(*) Prof. Dr.,
(1) Kâf 50/45

İnsan Hakları ve Gayr-ı Müslim Unsurlar Açısından Medine Sözleşmesi²

Eserlerde verilen bilgilere göre Rasullullah Kuba köyüne geldiğinde Medine'deki farklı dinlere inanan ve hukuk sistemlerine sahip toplulukların da kendisinin şehre girmesine razı olup olmadıklarını, orada Allah Elçisinin yönetimini kabul edip edemeyeceklerini sorduruyor. Onlardan olumlu cevap geldikten sonra şehre giriyor. O dinî gruplarla görüşmeler Enes b. Malik'in evinde ve Rasullullahın (as)in başkanlığında yürütülmüş, Medine Sözleşmesi metni bu görüşmeler sonucunda kaleme alınmıştır. Vesika metnine bakılınca hukukun temel prensiplerine, tarafların hak ve sorumluluklarına değiniliği görülür. Bu hak ve sorumlulukların çoğu âyet veya hadislerle dayanmaktadır. Tarihçilerin büyük çoğunluğu, Sözleşmenin, Hicretin ilk yılında, yani milattan sonra 622 senesinde imzalandığını kabul ederler.³

Sözleşmeye Taraf Topluluklar

Rasullullah (as), Medineli Müslümanlar (Ensâr) ile Mekkeli Müslümanlar (Muhâcirler) arasında sosyal ve ekonomik bir dayanışma "*kardeşleşme*" uygulamasına geçti. Bu girişim sonucu iki gurup arasında kan ve kabile bağları olmadığı halde onlar birbirine mirasçı bile oldu. Ensâr, onları ev sahibi yapmak ve geçimlerini temin için arsa, arazi ve hurmalıklarının fazlasını bağışladılar. Bu gelişmelerden sonra Medine'de üç ana sosyal blok ortaya çıktı: *Müslümanlar, Yahudiler ve Müşrik Araplar*.

Rasullullah (as) Medinede ilk kez nüfus sayımı yaptırdı.⁴ Müslümanlar ve Yahudiler bu sosyal ve siyasal organizasyon ve icraattan memnun kalmışlar ancak Medineli Müşrikler huzursuzluğa kapılmışlar, geleceklerini tehdit altında görmüşlerdir.⁵

Hz. Muhammed (as), Medineli Yahudi ve Müşrik Araplar'a "*Sizin dininiz size, benim*

dinim bana"⁶ ilkesini burada da uygulamaya koymuştu. Bu uygulama, Hz. Peygamber (as)'in Medine'deki hayatı, Mekke'de inen vahyin toplumsal, hukukî ve kurumsal düzeyde bir açılımı, bir uygulamaya geçirilişi oldu. Dinî ve hukukî özerklik, çok dinli ve çok milletli bir toplumun temelinde çoğulcu, toplumsal bir proje hayata geçirildi. Herkes ve her dinî gurup hep birlikte bir arada yaşama imkân ve fırsatlarını yakaladı. Rasullullah (as) Allahdan aldığı emaneti, kuşkusuz tebliğ devam edecek ama hiç kimse başka bir dine girmeye zorlanmayacaktır. Din değiştirenler Mekke'de karşılaşılana benzer herhangi bir engelle karşılaşmayacaktır.⁷ İşte *Medine Vesikası* ya da *Medine Sözleşmesi* denilen bu metin *Medine Site Devletinin* temel kuralları oluşturuyordu.

Belgenin içerdiği hükümlerin temel insan hakları, tabii hukukun ilkeleri ve gayr-ı müslim unsurların haklarıyla ilgili yanlarına burada kısa bir değinmede bulunulacaktır.⁸

- (2) Mevcut bilgilere göre Medine Sözleşmesinin Batı bilim çevrelerine ilk tanıtan Alman müsteşrik Wellhausen olmuştur. Medine Vesikasının İslam dünyasında bilinip tanınmasını, ise Muhammed Hamidullah'a borçluyuz. Merhum M. Hamidullah Hoca, çok yönlü araştırmaları ile bu Belge ve bu Belgenin imzalandığı tarihî ve sosyal çevre ile ilgili geniş bilgilere sahip olmamızı sağlamıştır. Türkçe metin için bk. M. Hamidullah; *İslam Peygamberi*, c. I, s. 206 vd.; *Yeni Şafak Yayınları*, Ankara, 2003.; çev. M. Yazgan çevirisi, s. 177 vd. 1. Baskı Beyan Yayınları, İstanbul 2004. Salih Tuğ; *İslam Ülkelerinde Anayasa Hareketleri*, s. 30 vd. İstanbul, 1969. Arap bilim çevrelerinde ise bkz. el-Umerî, İbnü Fadlallah; *et-Tarîf bi'l-Mustalabî Şerîf*, Kahire. Son onlu yıllarda Türkiyenin gündemine tekrar getiren ise Ali Bulaç'tır. Onun, '*Medine Vesikası*' üzerine yazdığı makaleleri; "*Dinlerin Meydan Okuyuşu: Entegrizm ve Fundamentalizm*", *Birikim*, s. 17-28, sayı 37, Yıl Mayıs 1992, İstanbul; "*Medine Vesikası Hakkında Genel Bilgiler*", *Birikim* s. 102-111, sayı 38-39, yıl Haz. Tem. 1992 İstanbul; "*Medine Vesikası Üzerine Tartışmalar (I)*", *Birikim* s. 40-46, sayı 47, yıl Mart 1993 İstanbul. ve "*Medine Vesikası Üzerine Tartışmalar (II)*" *Birikim*, s. 48-58, sayı 48, yıl Nisan 1993 İstanbul.
- (3) Hadîşçi Ebu Davud'un Kitabındaki bilgilere göre Yahudi kabilelerinin bir kısmı aslında hicretin birinci yılında imzalanan bu antlaşmayı önceleri kabul etmemişler, Bedir Savaşından sonra, yani hicretin ikinci yılında imzalamışlardır. Bak Ebu Davud, Sünen, kitap 19, bab 23.
- (4) Buhari, 56/181, No:1; M. Tayyib Okîç, *İslamiyette İlk Nüfus Sayımı*, A. Ü. İlahiyat Fakl. Dergisi, c. VII, s. 11 vd. Ankara, 1958-9. Nüfus sayımı sonucunda Medine'de 10 bin kişinin yaşadığı; bunlardan 1.500'ünün Müslüman, 4.000'nin Yahudi ve 4.500'ünün Müşrik Arap olduğu anlaşıldı. Ayrıca Medine'nin haremîni periferi sınırlarını tayin etti ve dört bir köşeye birer işaret koyarak bir "*Site-Devlet*"in toprağını belirledi. Bu sınırlar içinde kalan bölge "*Yesrib* (Medine) vâdîsi içindeki alan (cevf), korunmuş (haram)" olarak anılır (bak Sözleşme md. 39).
- (5) S.M. Ahmed Nedvi- S. S.Ansari, a.g.e. c. I, s. 64.
- (6) Kır'ân, Kâfirûn 109/6
- (7) M. Hamidullah; *İslam Peygamberi*, (M. Yazgan çev.) s. 154 vd.
- (8) Tam Metin için Bkz. M. Hamidullah, *İslam Peygamberi*, (S. Mutlu-S.Tuğ çevirisi) c. I, s. 206-210; (M. Yazgan çev.) s. 177-182.

• *Bu Belge Hz. Peygamber (as) tarafından Kureyşli ve Yesribli mü'minler ve bunlara tabi olanlarla yine onlara sonradan katılmış olanlar ve onlarla beraber cihad edenler için düzenlenmiştir. İşte bu Müslümanlar diğerlerinden ayrı bir topluluk teşkil ederler.*

Burada iktidarın kurucu unsurlarına yer verilmiştir.

• *Takvâ sahibi mü'minler, kendi aralarında saldırgana ve haksız bir fiil işlemeyi planlayan yahut bir suç işleme ya da bir hakka saldırı veya mü'minler arasında bir karışıklık çıkarma kasdını taşıyan kimseye karşı olacaklar ve bu kimse onlardan birinin evlâdı bile olsa, hepsinin elleri onun aleyhine kalkacaktır.*

Toplumun huzur ve refahı, can ve mal güvenliği, suç ve suçluların önlenmesi, bu ve benzeri girişimlerle mücadele için herkese, taşın altına ellerini koyma zorunluluğu getirilmiştir. Suç hukuku kurallarının uygulanmasında kanun önünde eşitlik ilkesi benimsenmiş, o güne kadar Araplar arasında var olan kabilecilik rekabeti ve kayırmacılığı, pozitif ayrımcılığı, suçluyu koruma girişimleri tümüyle yasaklanmıştır.

• *Allah'ın zimmeti (himâye ve temînatı) bir tekdir; müminlerin en zayıflarından, sıradan birisinin bir başkasına tanıdığı himâye, verdiği güvence diğer tüm Müslümanları bağlayıcıdır. Onların hepsi için de bu güvence hüküm ifade eder. Zira mü'minler, diğer insanlardan ayrı olarak birbirlerinin mevlâsı, garantörü durumundadırlar.*

Burada hukukta günlük hayatta iyi niyet kurallarının hâkim ve geçerliliği, genelliği, objektif yanının varlığının vurgulanmasıdır. Müslümanların birbirlerine tanıdığı hukuki garantörlük yerden yere, kişiden kişiye değişen bir şey değildir. O bir bütünlük arzeder. Tabîi haklarda bireysel farklılıklar yoktur.

• *Yahudilerden bize tâbi olanlar, haksızlığa uğramaksızın ve onlara düşman olanlarla yardımlaşılmaksızın, yardımımıza hak kazanacaklardır.*

Burada azınlıkların hakkını gözetme, can ve mal güvenliklerini sağlama konusunda Müslüman yöneticilerin onlara verdikleri taahhüdü yerine getirmekle yükümlü ve sorumlu olduğu gibi, içeriden ve dışarıdan onlara gelebilecek tehlikelere karşı (zimmet akdi gereği) Devletçe her türlü güvenlikleri sağlanacaktır. Birlikte yaşama kültürünü çoğunluk da azınlık da yaşayıp alışacaktır. Anayasayla güvence çoğunluk kadar azınlığın da hakkıdır. Ülkedeki azınlıkları sindirmek için onların düşmanlarıyla işbirliğine gidilmez.

• *Bu sabîfe (yazı)'nın muhteviyatını kabul eden, Allah'a ve Âhiret Günü'ne inanan bir mü'minin bir kaatile yardım etmesi ve ona sığınacak bir yer temin etmesi helâl (doğru) değildir; ona yardım eden veya sığınacak bir yer gösteren Kıyâmet Günü Allah'ın lânet ve gazabına uğrayacaktır ki o zaman artık kendisinden ne bir para tediyesi ve ne de bir tavîz alınacaktır. Yalnız kim ki, haksız bir fiil irtikâb eder veya bir suç işlerse, o sadece kendine ve âile efradına zarar (vermiş) olur.*

• *Yahudi asıllı 'Avf Oğulları kabilesi, müminlerle birlikte bir ümmet bir topluluk oluştururlar. Yahudilerin dinleri kendilerine, müminlerin dinleri kendilerinedir. Bu kurala köleleri de (kendi korumaları altında olanlar da) dabilirdir*

Din ve ibadet özgürlüğünün bir sonucu, farklı dinlere mensup olanların bir arada yaşama kültürüne sahip olmalarıdır. Din özgürlüğü, azınlık-çoğunluk, efendi-köle herkes için en doğal bir haktır. Laik toplum, dîni gruplara baskı yapan, baskı altında tutan bir toplum değil, aksine inananlar, farklı din mensupları da olsalar, dîni telkin ve tavsiyelerde müsmahakâr toplumdur. Pozitif ayrımcılık ya da himâyeci politika yoktur.

• *(Meddine ve yakın çevresinde bulunan) Yahudi asıllı kabileler yine Yahudi asıllı 'Avf Oğulları kabilesi gibi aynı (haklara) sahib olacaklardır.*

• *Yahudilere sığınanlar bizzat onlar gibi mülahaza olunacaklardır.*

Burada yine harp ve sulh zamanı kurallarından önemli birisine; iltica ile bir ülkeye girenlere tanınacak haklar, hürriyetler ve yükümlülükler önceden vurgulanmış olmaktadır. Bir önceki maddelerde birlikte çokluk halinde yaşama hakkını tadma yalnızca sözleşmeyi yapan taraflar için geçerli değil, onlara sığınan, iltica edenler için de geçerlidir. Koalisyonun tarafları yabancılara sığınma hakkı tanımada asıl yönetim yetkisini elinde bulunduranla eşit hakka sahip kılınmış, o düzeye çıkarılmıştır. Ülkenin güç kazanmasının yolu budur. Böylece hem kendileri bir üye hem de genel anlamda Medine yönetimi taraftar (üye) kazanmış olmaktadır.

• *Hiç kimse müttefiklerine karşı bir suç işleyemez. Zulme ve haksızlığa uğramış olanlara mutlaka yardım edilecektir.*

Burada ideal hukukun birkaç temel ilkesi birlikte vurgulanır: İlk olarak “Kötülükleri engellemek menfaat ve yararlar temininin önce gelir.”⁹, ikinci olarak iyilik ve güzelliklerde yarışmak ve yardımlaşmak esastır.¹⁰ Eğer yabancı bir ülke (bir kabile) ile bir anlaşma yapılmışsa anlaşmanın gereğince hareket edilecek, ahde vefa gösterilecektir. Dînî, kültürel, etnik farklılıklar gözetmek medenî toplumların en büyük zafı ve insan haklarının en büyük ihlâlidir.

• *Yabudiler Müslümanlarla birlikte, savaşa katıldıklarında savaşıkları müddetçe masrafta bulunacak, harcamalara katılacaklardır.*

Koalisyona üye herkes hak ve yükümlülüklerini bilecek kamu hizmetine özellikle de savaş zamanında askerî harcamalara katılacaklardır. Osmanlı döneminde gayr-ı müslimler askere alınmazlardı ama askerî harcamalar, can ve mal güvenliklerini temin hizmetlerine katkı için kendilerinden vergiler alınırdı.

• *Himâye altındaki kimse, bizzat himaye eden kimse gibidir; kendisine ne haksızlık edilir ve ne de (kendisi) haksızlık edebilir. Himâye verme hakkına sahip olanların dışında hiç kimse himâye veremez.*

Yabancıya ve korunmaya muhtaçlara güvence vermeyle ilgili böyle bir yasal düzenleme, günümüzde vize verme, oturma izni verme, sığınmacılara sığınma hakkı tanıma gibi hukuk kurumlarına benzer. Medine Sözleşmesine dâhil ve adları anılan koalisyonun taraflarını oluşturanların herbirisinden güvence tanımaya yetkili kılınmış kişi ya da kişilerin dışında kimse bu yetkiyi kullanamaz. Çağımızın insan ticareti ve göçmen kaçakçılığı suçlarına benzer girişimler o zaman da yasaklandığı gibi, güvence verilen bir yabancı, güvenceyle girdiği ülkede, medeni haklar bakımından artık kendisine güvence verenler gibidir. O nedenle de canı ve malı koruma altındadır ama kendisi de o yerlerde herhangi bir suç da işleyemez, haksızlıklarda bulunamaz. “Güvence verenlerin lehine olan, onların da lehinedir; aleyhine olan onların da aleyhinedir.”

• *Ne Kureyşliler ne de onlara yardım edenler, himâye altına alınacaklardır. Medine’ye saldıracaklara karşı Müslümanlar ve Yahudiler arasında yardımlaşma yapılacaktır.*

Medine sitesi Müslümanlarıyla Mekke müşrikleri arasında süren savaş halinde, Medine koalisyonunu oluşturan Müslümanlar ile diğerleri (gayr-ı müslimler)’inin ülke topraklarını savunmada birlikte hareket edeceklerdir. Bu noktada düşman durumundaki Kureyşlilerle bir başka kabile Medineye birlikte saldırı konusunda anlaşma yaparlarsa onlar da yine saldırgan duruma geçmiş demektir. Savaş hukuku onlar hakkında da uygulanacaktır. ‘Düşmanımın dostu, düşmanımıdır’ ilkesinin gereği budur. Binaenaleyh böylelerinin Müslümanların hakimiyetindeki topraklara (ülkelerine) girmesine hiç kimse güvence veremeyecek, himayede bulunamayacaktır. Uygulamada “*dé facto*” bir durum oluşturmaktan kesinlikle kaçınılacaktır.

Hükümlere İlişkin Değerlendirmeler

Muhammed Hamidullah’a göre, Medineli koalisyon üyelerini bu toplumsal söz-

(9) Bknz. Mecelle md. 30

(10) Bknz. Kur’ân, Mâide 5/2

leşmenin kabulüne yönlendiren temel etkenler;

1. *Bir etken* Evs ve Hazreç kabileleri arasında 120 yıldır sürüp gelen savaş ve düşmanlıklarla yorgun ve bitkin düşen Medine'nin bizzat içinde bulunduğu sorunlu ve güvensiz durumdur. Medine toplumu adeta kendine bir kurtarıcı beklemekteydi. O yıllarda her an patlamaya hazır bir fıçı gibiydi. Medine toplumu savaşlarla iktisâdî bakımdan sürekli çöküntüye gidiyordu. İşte tam da böyle kritik bir dönemde, Medine toplumu dışından biri çıkıp bütün gruplara birlikte ve ortak yaşamının yollarını gösteriyor, herkesi hukuk temelinde, "neysen osun" ilkesine göre varolmaya çağırıyordu.

ii. *Bir diğer etken ise*; böyle bir sözleşmeyle kimsenin kimse üzerinde baskı kurmaya kalkışmadan karşılındakileri de doğal bir realite kabul etmesi ve onun yaşama ve düşünme biçimine saygı göstermesinin yasallaşması ve hukukun güvencesi altına alınmasıdır.

iii. *Üçüncü bir etken* bu Sözleşmeyle bütün sosyal grupların katılımları sağlanmış, üzerlerinde bir tek hâkimiyet kurma yerine ortaklaşa ve eşit bir hak ve yükümlülükler içeren bir "katılım = birlikte ve barış içerisinde yaşama" temelinde bir toplumsal proje idi.

Sonuç olarak; Din, gündelik hayatın düzenlenmesi vb. alanlarda herkes ne ise öyle olacak ve kendini tanımladığı hukukî ve kültürel standartlar içinde ifade edecektir. Dinî ve hukukî özerkliğin bir güvencesi olarak, "Yahudilerin dinleri kendilerine, mü'minlerin dinleri kendilerinedir. Buna herkes tabidir.

Hz. Muhammed'in "Vedâ Haccı" ve Vedâ Hutbesinde Vurgu Yapılan Temel Haklarından

İnsanlar! Bugünleriniz nasıl mukaddes bir gün ise, bu aylarınız nasıl mukaddes bir ay ise, bu şehriniz (Mekke) nasıl mübarek bir şehir

ise, canlarınız, mallarınız, namuslarınız da öyle mukaddestir, her türlü tecavüzden korunmuştur. /Ashabım! ... Sakın benden sonra eski sapıklıklara dönüp de birbirinizin boynuna vurmayınız! Bu vasiyetimi burada bulunanlar, bulunmayanlara bildirsün! Olabilir ki bildirilen kimse, burada bulunup da işitenden daha iyi anlayarak muhafaza etmiş olur. /Ashabım! Kimin yanında bir emanet varsa onu sabibine verin! Faizin her çeşidi kaldırılmıştır, ayağımın altındadır. Lâkin borcunuzun aslını vermek gerektir. Ne zulmediniz, ne de zulme uğrayınız. .../Ashabım! Kan davaları da tamamen kaldırılmıştır. Kaldırdığım ilk kan davası Abdulmuttalib'in torunu Rabia'nın kan davasıdır. /İnsanlar! Bugün şeytan sizin şu topraklarınızda yeniden tesir ve hakimiyet kurmak gücünü ebedi surette kaybetmiştir. Fakat siz; bu kaldırdığım şeyler dışında, küçük gördüğünüz işlerde ona uyarsanız bu da onu memnun edecektir. Dininizi korumak için bunlardan sakınınız.

İnsanlar! Kadınların Haklarını gözetmenizi ve bu hususta Allah 'tan korkmanızı tavsiye ederim. Siz kadınları, Allah emaneti olarak adına söz vererek helal edindiniz. Sizin kadınlar üzerinde hakkınız, onların da sizin üzerinizde hakları vardır. Sizin kadınlar üzerindeki hakkınız, onların, aile yuvasını sizin hoşlanmadığınız hiçbir kimseye çığnetmemeleridir. Eğer razı olmadığınız herhangi bir kimseyi aile yuvarıza alırlarsa, onları hafifçe sakındırabilirsiniz. Kadınların da sizin üzerinizdeki hakları, meşru bir şekilde, her türlü yiyecek ve giyimlerini temin etmenizdir.

Müslüman Müslüman'ın kardeşidir, böylece bütün Müslümanlar kardeştir. Din kardeşinize ait olan herhangi bir hakka tecavüz helal değildir. Meğer ki, gönül boşnutluğu ile kendisi vermiş olsun.

İnsanlar! Rabbiniz birdir. Babanız da birdir; hepiniz Âdem 'in çocuklarısınız. Âdem ise topraktır. Allah katında en kıymetli olanınız, O'na en çok takva göstereninizdir. Arab'ın Arap olmayana, -Allah 'a takvası ölçüsünden başka- bir üstünlüğü yoktur.

İnsan Hakları İhlalleri (Dînî - Hukukî) Açısından Terör Eylemleri Ve Mücadele Yöntemine Bir Başkış

Demokrasilerle, insan haklarına saygının hâkim olup yönetildiği toplumlarda kuru düzenin yıkılmasını ya da ülkenin bölünüp parçalanmasını amaçlayan terör girişimleri ile mücadele, o ülkelerin başsorunu haline gelmiştir. Burada hangi amaçlarla işlenen eylemlerin terör suçu sayıldığına, mücadele yöntemlerine mukâyeseli hukuk özellikle de İslâm hukuku açısından kısaca değinilecek, terör suçlusu kimdir, ne gibi örgütler terör örgütü sayılır? Sorularına cevaplar araştırılacaktır.

Sözlükte “*terör*”; korku, dehşet, sindirme, tedhiş ve silâhlı propaganda yoluyla bir toplumu yönlendirme, hukukdışı yollarla, *kuru düzeni bozmak için kullanılan bir yöntemdir*. Hangi amaçla yapılırsa yapılsın terörün ve terörist hareketlerin tasvibi ya da hoşgörülmesi mümkün değildir. Fakat tarih boyunca yeryüzünde terör vâkiasının süregeldiği de maalesef, inkâr edilemez bir olgudur¹¹.

Terörle vâkiasıyla mücadelede kabul edilen temel iki yöntem; 1. *anti terörizm* ve 2. *kontr-terörizm*, bazı durumlarda çağdaş hukukun genel ilkeleri ve etik değerleriyle örtüşmeyen nitelik taşımaktadır¹².

Küreselleşme, Müslüman Yoğun Toplumlarda Terör Hareketleri ve İnsan Hakları İhlalleri

Günümüz modern bilgi teknolojileri, İslâmî canlanma ve direniş üzerinde önemli bir rol oynar¹³. Kitap ve Sünnette, topluluğun (ümme ve milletin) dört kadar ifade biçimi vardır:

a. Tüm insanların ait olduğu, insanlığın kapsayıcı grubu: “*Bütün insanlar bir tek ümmet teşkil ediyorlardı. Aralarında ihtilaflar başlayınca, Allah onlara içlerinden müjdeleyici ve uyarıcı olarak peygamberler gönderdi. Onların*

beraberinde, insanlar arasında hükmetmek için, kitap ve hikmeti gönderdi ki, ihtilaf ettikleri kollarında aralarında hükümsin...” (el-Bakara 2/213 ayrıca bak, el-Enbiyâ 21/92)

b. Irka dayanan etnik veya ilkel topluluklar tüm toplumlarda bulunabilecek ortak köken ve topraklarla tanımlanır. “İnsanı bir parça sudan yaratıp da soy ve evlilik bağından oluşan bir sülâle haline getiren de *O’dur. Senin Rabbin her şeye kâdirdir.*” (Furkân 25/54 ayrıca bak, el-Hucurât 49/13).

c. Siyâsî veya anlaşma metinlerine dayalı topluluk ifadeleri; Hz. Peygamber Medine’de bir şehir devleti kurduğunda, bileşik bir millet veya siyâsî bir topluluk olarak Müslüman, Yahudi ve Hıristiyanlardan oluşan nüfusunu tanımlamıştır.¹⁴

d. Yukarıda 2 ve 3’üncü gruba benzemeyen insanların küresel topluluğu; bölge-ötesi, etnik-ötesi ve tarih-ötesi topluluklar. Abbasi, Osmanlı devletleri vb. toplumlar böyledir.

Bugün terör için öne çıkarılan en önemli kısırtıcı nedenlerin başında *kavmiyetçilik* gelmektedir. Hadislerde, ırkçılığın olumsuz ve toplumsal yıkıcı çağrışım yapan sonuçları İslâm sosyolojisinde *asabiye* diye bilinir. Hz. Peygambere (as) *asabiye*nin tanımı sorulmuş, o da “*Asabiye; birinin kendi halkına ahlâkî olmayan bir şekilde yardımında bulunma-*

(11) Latince “*terrere*” sözcüğünden gelen terör kelimesi, “korkudan sarsıntı geçirme, dehşete düşmeye sebep olma anlamına gelir. Türk Dil Kurumu Sözlüğünde karşılığı “korkutma, yıldırma, tedhiş” demektir.

(12) Genelde pasif yöntem olan *anti terörizm*; alınacak savunma önlemleriyle toplumun terörist eylemlere maruz kalma riskinin azaltılmasıdır. Bu yöntemde üstünlük terörist örgütlerdedir ve devlet olası terörist atakların nereden, ne zaman ve nasıl gelebileceğini tahmin etmeye çalışarak bu atakları önlemeye, önleyemezse, kayıp bilançosunu aşaride tutmaya çalışır. *Kontr-terörizm* ise; terörizme karşı aktif mücadele demektir. Bu yöntem; terör örgütlerinin çökertilmesini, teröristlerin yok edilmesini, sonuç itibariyle terörizmin bastırılmasını amaçlar. Bu nedenle de hem potansiyel terörizm atakları açısından caydırıcıdır hem de devletin terörle mücadelede inisiyatifli ele almasını sağlar. Bu avantajlarına karşılık kontr-terör önlemleri, insan hakları ve tabii hukukun temel ilkeleleriyle çeşitli açılardan çelişir. (Türkiye ve Terörizm Raporu, s. 314).

(13) Y. Haddad, John L. Esposito eds. *The Contemporary Islamic Revival: A Critical Survey and Bibliography*, Oxford University Press, New York, 1991.

(14) Bkz. M. Hamidullah, İslam Peygamberi (çev. S. Mutlu – S. Tug), c. 1, s. 202 vd. M. Hamidullah, el-Vesaiku’ s-Siyasiyye, Vesika No:1 Kahire, 1956. M. Hamidullah; İslam Peygamberi (çev. Mehmet Yazgan) s. 166 vd., 1. baskı Beyan Yayınları İstanbul 2004.

sıdır... Her kim biri diğerini asabiyeğe teşvik ederse bizden biri değildir; kim asabiye için savaşırsa bizden biri değildir; kim ki, asabiye uğruna can verirse bizden biri değildir.” Kavmiyetçiliğin yol açtığı kavgalar vesilesiyle, Hz. Peygamber değişik zamanlarda “Neden cabiliye devrinin geleneklerini sürdürüyorsunuz? Bu geleneklerden vazgeçin; onlar kokuşmuştur” buyurmuştur.¹⁵

Birçok ülkede insanlar, ırkçı *telâkkî* ile milliyetçi yaklaşımı birbiriyle özdeşleştirmişlerdir. Mesela son otuz yılda Sırp lar insanlarının tek bir etnik kökenden geldiği, tek bir dili konuştuğu ve aynı dini paylaştığı bir Büyük Sırbistan oluşturmayı amaçlamışlar. Bu yaklaşımların o milletleri ne gibi maceralara sürüklediği ortadadır. Normal koşullarda “vatanseverlik” belki daha bir doğal ve daha bir mantıklıdır. Ne var ki, zamanla bu da yozlaştırılmış, dışarıdan gelenlere nefretle güvensizliği beslediğinde, yabancı düşmanlığı ile hoşgörüsüzlüğe dönüştüğünde o da mantıktan uzaklaşmış, kavgacı bir topluluk haline dönmektedir. Yıllarca emeğini satın alan ve o emekler üzerinde yükselen Alman, Fransız ve İngiliz toplumları şu anda bunu yaşamaktadır. 1960’larda götürdüğü Türkiyelilere bugün ‘*Auslander heraus*’ (=yabancılar dışarı) diye bağırırmaktadırlar. Oysa İslam, vatanseverliğe karşı değildir. Zira bu kavram ve kurum insanlığın eşitliğine, kardeşliğine, hakkâniyete, adâlete ve merhametliliğe destek çıkar; İslam kültürünü özümsemiş toplumlarda mezhepçiliğin, saldırganlığın ve ırkçı milliyetçiliğin yeri yoktur. Var olan toplumlarda bireyler o kültür ve inançtan uzak kaldığından, radikalleştiğindedir.

Terör Bağlamında Dârü’l-Harb Üzerine

İkinci dünya savaşını izleyen yıllarda Batıda dikkat çekici bir gelişme yaşandı. Farkında olarak ya da olmayarak Batı, dünya üzerine İslâmî bir görüşü benimsedi ve uygulamaya koydu. İslâm hukukçuları tarafından yapılmış olan; *Dârü’l-İslam* (İslam Ülkesi),

Dârü’l-Harp (Harp -Düşman- Ülkesi), ve *Dârü’s-Sulb* (Anlaşmalı Ülke)¹⁶ üçlü ayırımı Batılılarca paralel bir ayırıma tabi tutuldu. Sadece içerikte değişiklik yapıldı.

Batı dünyası, Osmanlı Devletini hallettikten sonra İslam’ın yukarıda anılan üçe ayrılmış geleneksel dünya görüşünü İkinci dünya savaşını izleyen yıllarda benimsemiş ve kendisini tümüyle İslam toplumlarının hükümranlığı yerine koymuştur. Soğuk Savaş sırasında dünyayı şu kategorilere ayırmıştır:

a. *Dârü’l-Garp*; (Batı Beldesi), *Dârü’l-İslam* yerine;

b. *Dârü’l-Harp*; (Savaş ülkesi). Temelde ve genelde komünist toplumlar yerine,

c. *Dârü’s-Sulb*: (Anlaşmalı topraklar ya da Üçüncü Dünya) yerine. Ekonomik yönden *Dârü’l-Garp* toplumlarının ekonomik ve askerî yönlerden sömürgesi olan (Fransız Milletleri Topluluğu, İngiliz Milletleri Topluluğu gibi) ülkeler veya oluşturulan askerî paktlara dâhil olanlar. Güçlülerin himâyesine sığınanlar. Hâmî devletlere, bunlar (*Dârü’s-Sulb* ülkeleri) vergiler ödemekte, doğal kaynaklarını alıp götürmekte, farklı şekillerdeki ekonomik sömürleri için Batı’ya vergi ödemeş ve ödemektedirler.

Ancak bilindiği gibi Batının Harp Beldesi hakkındaki doktrini ve amacı teoride komünist toplumlar gibi görünse de uygulamada tam aksine müslüman toplumlardır. Yirminci yüzyılın ikinci yarısında ve yirmibirinci asırda sürdürülmüş ve sürdürülen tüm fiilî savaşlar, Müslüman toplumların yaşadıkları topraklarında gerçekleştirmiş ve gerçekleştirmektedirler.¹⁷ Son elli yıldır yüzbinlerle ifade edilen Müslüman Afganlı, Cezayirli, Libyalı,

(15) Ebu Davud, Edeb, 112 ve 121.

(16) Bu ayırımın İslâm Hukuku bakımından bilimsel açıklamaları için bak: Özel, Ahmet; İslâm Hukukunda Ülke Kavramı, 1. baskı İstanbul 1982.

(17) Uluslararası ilişkiler uzmanları Amerikan-Sovyet ilişkileri üzerine yoğunlaşmış olsalar da, bazıları Batı’nın özellikle Amerika Birleşik Devletleri’nin Üçüncü Dünya ile ilgili uluslar arası ilişkilerinin çok problemli bir sancıya sahip olduğuna işaret ettiler. Bak, Charles W. Maynes, “America’s Third World Hang-Ups”, *Foreign Policy*, no.71, (Summer 1998), s.117-140 ve Steven R. David, “Why the Third World Matters”, *International Security*, no.14:1 (Summer 1989): s.50-85.

İranlı, Lübnanlı, Suriyeli, Filistinli, Sudanlı, Filipinli, Bosna-Hersekli ve Iraklı, kendi içlerinden çıkarılan teröristlerce değil ateş etme meraklısı Batı Dünyasının silahlarıyla ve Batı Dünyası adamlarınca öldürülmüştür.

İslam Hukukunda Yönetime Başkaldırma (Bağy=Terör) Suçu Hakkında Kısa Açıklama

İsyan ve ayaklanma hakkında mevcut hükümlerden birkaçı şöyledir: “Eğer mü’minlerden iki zümre birbiriyile dövüşürlerse aralarını barıştırm. Eğer onlardan biri, diğerine karşı hâlâ saldırıya devam ediyorsa siz, o tecâvüz edenle Allah’ın emrine dönünceye kadar savaşın. Sonuç olarak silahı bırakır, dönerse artık adâletle aralarını barıştırm. Adâlet edin. Allah, şüphesiz ki, âdil olanları sever. Mü’minler ancak kardeşirler. O halde iki kardeşinizin arasını barıştırm. Allah’dan korkun tâ ki, esirgenesiniz.”¹⁸

İsyân konusunda hadislerden birkaçı ise şöyledir: 1. “Her kim başa geçene biat eder ve kalbiyle ona bağlanırsa sonuna kadar ona itaat etsin. Bir başkası ortaya çıkar ve baştaki kişiye muhalefette bulunursa o kişinin boynunu da derhal uçurun.”¹⁹ 2. “... Yakın bir gelecekte değişik değişik gruplar ortaya çıkacaktır. Bu sırada Hz. Peygamber sesini yükseltti ve dikkatli olun! Ümmeti toplu bir halde dirlik ve düzen içindeyken her kim ki, onlara karşı başkaldırırsa bu başkaldıranlar her kim olursa olsun boynunu kılıçla vurunuz...”²⁰ 3. “Her kim emirinden südür eden bir hareketi fenâ görürse sabretsin. İsyânkâr bir vaziyet almasın. Çünkü her kim sultana itaatten bir arşın dışarı çıkarsa o, cabiliyyet ölümüyle ölür.”²¹

Terör suçu için müşterek bir tanım şöyle yapılabilir: Devlet reisine (en üst yöneticiye) karşı üstünlük temin ve tesisi amacıyla ayaklanmak, başkaldırmaktır.²²

Müşterek tanımdan anlaşılacağı üzere, isyânın esaslı unsurları üçtür:

1. Başkaldırının Devlet Reisine karşı olması,

ii. Üstünlük temin ve tesisi için fiilen ayaklanmada bulunma,

iii. Suç kasdı.

Başkaldırı suçunun devlete karşı yerine getirmeleri gereken görevleri ifadan kaçınmalarıdır. Bu görevler, ister Allah’ın hakkı, toplumun yararıyla ilgili isterse kişilerin yararıyla ilgili olsun farketmez.²³

İslam hukukçularının büyük bir çoğunluğuna göre isyânkârlar (hâricîler) üç gruptur:

a) İsyankâr oldukları konusunda bakla-
rında hiçbir kuşku ve şüphe olmayanlar: Bunlar ister güç-kuvvet sahibi olsunlar isterse hiçbir güç ve kuvvetleri bulunmasın aralarında bir fark yoktur.

b) Bir te’vil ve bir yoruma müsâit ayaklanmada bulunanlar: Burada ayaklananların herhangi bir güç ve kuvveti bulunmamaktadır.

c) Bir te’vil yoluyla güce dayanarak isyân edenler: Bunlar güç ve kuvvet sahibidirler. Bu gruba girenler de şu iki alt gruba ayrılırlar:

1) Havâric ve onların yolunda gidenlerdir. Bunlar, müslümanların canını ve malını mübâh sayarlar, kadınlarını esir alırlar. Nebi (as)’nin Ashabından bazılarını küfürle itham ederler.

ii) Te’vil yoluyla ayaklanan güç ve kuvvet sahibi isyânkârlardır. Bunlar, hâricîlerin

(18) Kur’ân, el-Hucurât 49/9, ayrıca bak Kur’ân, en-Nisâ 4/59. el-Muğni c. 10/4.

(19) Müslim, imârât 46. İbnü Mâce, fiten 9. Müsnedü Ahmed c. 2/161.

(20) Müslim, imârât 59, 60. Ebü Dâvûd, es-sünne 27. Müsnedü Ahmed, c. 4/261, 32; c. 5/24. el-Muğni c. 10/48.

(21) Buhârî, fiten 2, ahkâm 4. Müslim, imârât 56. Dârimî, siyer 75. Müsnedü Ahmed c. 1/275, 297, 310.

(22) Bu bahse giren konulara yakın konular beşeri hukuk sistemlerinde de vardır. Meselâ TCK “Devletin Güvenliğine Karşı Suçlardan”: “Devletin birliğini ve ülke bütünlüğünü bozmak: Madde 302”; “Düşmanla işbirliği yapmak: Madde 303”; “Devlete karşı savaşa tahrik: Madde 304”; “Askerî tesisleri tahrip ve düşman askerî hareketleri yararına anlaşma: Madde 307”; “Anayasal Düzene Ve Bu Düzenin İşleyişine Karşı Suçlar”: “Anayasayı ihlâl: Madde 309”; “Cumhurbaşkanına suikast ve fiilî saldırı: Madde 310”; “Yasama organına karşı suç: Madde 311”; “Hükûmete karşı suç: Madde 312”; “Türkiye Cumhuriyeti Hükûmetine karşı silâhlî isyan: Madde 313”; “Silâhlî örgüt: Madde 314”. (m)

(23) Ayrıntılı Bilgi için bak Kur’ân, en-Nisâ 4/59 ve Haşiyetü İbni Abidin c. 3/340.

yolundan gitmezler. Müslümanların kanını, malını helâl saymazlar ve kadınlarını mübâh telakki etmezler, esir almazlar.²⁴

Bir Terör Eyleminde Kuvvete Başvurmaktan Anlaşılacak Husus Nedir?

Bir hareketin bağı suçu sayılabilmesi için kuvvete başvuru olarak, kuvvet kullanarak başkaldırıda bulunmaktır. Şayet ayaklanma kuvvet kullanarak değilse, herhangi bir şiddet hareketine başvurulmamışsa bu türden hareketler terör sayılmaz. Meselâ çoğunluk âdil yöneticiye biat ettikten sonra bazılarının yapılan bu biattan vazgeçmeleri gibi. Ayaklananlar, kuvvete başvurmaksızın yalnızca âdil yöneticinin azlini, görevinden çekilmesini, isteseler veya ona uymayacaklarına dair sözleri veya davranışları bir isyan (bağı) değildir. Ancak kuvvete başvurmadan bu şekilde muhalefet gösterenler, şâyet suç sayılan bir fiil ve harekette bulunurlarsa bu terör suçu değil sıradan (âdî) bir suç sayılır ve onlardan dolayı sorumlu tutulurlar ve yargılanırlar.²⁵

İsyânkârlara elçiler, araçlar göndermek ve onları devlet başkanına itaate çağırarak bir ödevdir. Kıtâlden yani savaşa tutuşmaktan maksad; onları öldürmek değil, kendilerini isyândan alıkoymak ve kötülüklerini ortadan kaldırmaktır. Şâyet bu maksad sözlü temasla gerçekleştirilebiliyorsa böyle bir durum savaşa tutuşmaktan daha iyidir, daha evlâdır. Çünkü savaşa halinde her iki grubun da zararı sözkonusudur. İsyânkârlar belli bir süre mehil isterler ve devlet reisi de bunda bir kamu yararı görürse onlara istedikleri süre verilir. Ama bu mehil talebi ile âdil yöneticiye ve adamlarına bir hile, hazırlığına girişme olasılığı taşıyorsa o zaman kendilerine yalnızca üç gün mehil verilir.²⁶

Teröristler arasında başkaldırıya, isyana katılmayanlar bulunursa, bazı hukukçulara göre bunlar öldürülmezler. Diğer bazı hukukçulara göre de bunlar isyâna katılmış olsalar da düşman safında yer aldıkları

müddetçe öldürülürler. Çünkü bu durum, onları önleyici, isyânkârlarla aynı safta yer almalarından caydırıcı bir yaptırım sayılır. Yaygın bilinen fikre göre, savaş meydanında, hazır bulunanların, isyânkârların saflarında yer alanların hükmü fiilen isyâna katılanların hükmü gibidir. Başkaldıranlarla birlikte bulunanlar, savaş meydanında ve savunmada yer aldıklarını tesbit imkânı varsa hüküm bu şekildedir.²⁷

Teröristlere karşı, toplu halde yok edici silah ve vasıtalar kullanılabilir. Meselâ yakmak, suda boğmak, üzerlerine taşlar yuvarlamak gibi. Kısacası müşriklere karşı nelerle savaşıyorsa bunlara karşı da aynıyla savaşılar. Çünkü savaştan maksad; şerlerini önlemek, güç ve kuvvetlerini kırmaktır. Onun için de bunu gerçekleştirici her vasıta mübahtır.²⁸

Terör Suçunda Güç ve Kuvvete Başvurmada Aranacak Husus Nedir?

Güç ve kuvvetten maksad; *isyankârların sayılarının, kuvvetlerinin fazlalığıdır*. Hâricilerin sayısının ve kuvvetinin fazlalığı karşısında ancak onları itaate döndürmek, isyânlarını bastırmak için kendilerine savaş açılmış, mukâvemetleri kırılmıştır. Bazı hukukçulara göre silahlı ve iyi savaşan fakat henüz güç,

(24) Şerhu Fethi'l-Kadir c. 4/48, 49. el-Muğni c. 10/48, 52. Esnâ'l-Metâlib c. 4/111, 113.

(25) Bu konuda bir çok tarihi örnek ve uygulama için bakınız: el-Mühezzeb c. 2/237, 238. Mevâhibü'l-Celil c. 6/278. Şerhu-Zurkânî ve Hâşiyetü's-Şeybânî c. 8/60. el-Muğni c. 10/58, 60. Keşşâfü'l-Kinâ c. 4/99. Şerhu Fethi'l-Kadir c. 4/410. er-Ravdunnazir c. 4/33 Nihayetü'l-Muhtac c. 7/783. Mâlik, Şâfi, Ahmed b. Hanbel ile Zâhîrîlerin açıklamaları için bak; Kur'an, el-Hucurât 49/9 ayetinin tefsirine bak ve ayrıca bak; el-Muğni c. 10/53. Keşşâfü'l-Kinâ c. 4/96. Şerhu Fethi'l-Kadir c. 4/406. Esnâ'l-Metâlib c. 4/114. el-Muhallâ c. 11/99.

(26) Şerhu'l-Ezhâr c. 4/538. el-Muğni c. 10/54. Esnâ'l-Metâlib c. 4/114. el-Muhallâ c. 11/116.

(27) el-Muğni c. 10/55, 56, 63. el-Mühezzeb c. 2/235. el-Muhallâ c. 11/100, 101. Terörle mücadele sonrası için uygulanacak kurallar için ayrıca bak; Keşşâfü'l-Kinâ c. 4/98. Esnâ'l-Metâlib c. 4/114. Mezheplerin kuvvete başvurma ve kuvveti bırakma konusundaki açıklamaları için bakınız; ; Bedâiu's-Sanâi c. 7/140, 141. Şerhu Fethi'l-Kadir c. 4/411, 412, 415. el-Muğni c. 10/63, 64. Şerhu-Zurkânî c. 8/62. Mevâhibü'l-Celil c. 6/277, 278. Şerhu'r-Ravdunnazir c. 4/232. Şerhu'l-Ezhâr c. 4/534. el-Mühezzeb c. 2/346. Esnâ'l-Metâlib c. 4/114. el-Muhallâ c. 11/117, 118.

(28) Bedâiu's-Sanâi c. 7/141. Şerhu Fethi'l-Kadir c. 4/411. Şerhu-Zurkânî ve Hâşiyetü's-Şeybânî c. 8/61. Diğer hukukçuların görüşleri için bakınız; Esnâ'l-Metâlib c. 4/115. el-Muğni c. 10/57. Şerhu'l-Ezhâr c. 4/541, 542. el-Muhallâ c. 11/116, 117.

kuvvet sağlamamış olan az bir grup da terörist sayılır.²⁹

Güç-kuvvet ve hâkimiyetin varlığı için ayaklananlar arasında kendisine uyulan bir örgüt liderinin varlığını şarttır. İsterse o lider onların uyduğu, itaat eylediği bir lider olmasın. Çünkü örgütte hâkimiyet o kişinin varlığıyla tamamlanmakta, ondan emirler almakta, terör tek elden yönetilmektedir. Kendisine uyulmayan kişinin güç ve kuvvetinin olması şart değildir.³⁰

Bir yoruma ve kuvvete dayanarak ayaklanan isyânkârlar, gerçek isyânkârdırlar. Bir kısım hukukçulara göre, bunlar ister İslâm'daki Havâriç mezhebinin fikirlerinde olsunlar, isterlerse olmasınlar. Havâriç fırkası ne kâfir ne de bozuk karakterli (fâsık)'dir. Yalnızca teröristlerden başka bir şey değildirler.³¹ Diğer bazılarına göre ise ister haklı bir sebebe, isterse haksız bir sebebe dayansın, doğru ya da yanlış bir yol üzere olsun, ayaklanan kişi bâği sayılır. Çünkü hatayı düzeltmek ve hakkı ayakta tutmak için ayaklanmak doğru bir yol ve bir çözüm tarzı değildir. İsteklerine bakılınca bâği olmadıkları halde ulaşmak istedikleri hak için, seçtikleri yol ve yöntemlerinde bâğidirler. Zira bu tür bir hareket ve ayaklanma esasta, devletin dayandığı temellerin sarsılmasına, insan hakları ihlallerine yol açar. Toplumda şiddet ve anarşi hareketlerini artırır. Ayrıca devlet başkanlığı sabit bir kişiye karşı başkaldırmak vatandaşlar hakkında haram ve yasaktır.³²

Sonuç olarak Terör eylemlerinin, son yıllarda kamu düzenini, insan haklarını tehdit eder boyutlara ulaşması, bu tür eylemlere karşı daha etkin önlemler alınması ihtiyacını doğurmuştur. Terör suçlarına karşı yürütülen mücadeledeki güçlüklerin temelinde olayların gerçek yüzünü bilmeme, tanımama ve kasıtlı olarak tanıtmama bulunmaktadır. İnsanlarımıza vre nesillerimize insan sevgisinin ve insânî değerlerin öğretilmediği ve özümsemediği toplumlarda insanlar saldırgan hale gelmektedir. Bu can alıcı durumun önünü

alabilmek de ancak eğitim-öğretimle, barışın değerini takdir edici kişiliklerin oluşturulup geliştirilmesiyle mümkündür.

Terörle mücadele hukuk devleti kuralları içinde kalınarak, *insan hakları ihlalleri yapılmadan, özgürlükler kısıtlanmadan, âdil yargılanma hakkı ihlâl edilmeden sürdürülmelidir*. Ülkemizde son yıllarda gerçekleştirilen birçok yasa değişikliği, kişilerin hak ve özgürlüklerinin genişletilmesi istikametinde önemli mesafeler alınmasını sağlamıştır. Güçlü Devlette, kişilerin temel hak ve hürriyetlerini kullanmalarının önü kesilemez, kapatılamaz. Yalnızca gerekli hatta zorunlu kısıtlamalar yapmak kaçınılmaz olduğunda, etkili bir şekilde terörle ve terör suçlarıyla mücadele etme görevini de yerine getirir.

Son otuz yıldır yaşanan terör hareketleriyle mücadele deneyimleri, Devletin yeni düzenlemeler yapmasında önemli yönverici ve yönlendirici olmuştur. Bu yasal düzenlemeler yapılmadığında, önlemler alınmadığında ülkenin toprak ve millî bütünlüğü tehlikeli noktalara sürüklenir hale gelmiştir...³³. Küreselleşme ortamında hiçbir devlet; “Benim teröristim kötü, Senin teröristin güzel” diyemez. Demeye de hakkı yoktur. Öyle dediği anda kendisi teröristbaşının tâ kendisi olur hale gelir. Nitekim dün teröre destek veren Devletlerin bir kısmı bugün ya bizzat kendisi terörist olmakta ya da terörist hareketlerden

(29) Hâşiyetü İbni Âbidin c. 3/427. Nihâyetü'l-Muhtâc c. 7/382. Keşşâfû'l-Kinâ c. 4/96. el-Muğni c. 10/49. Esnâ'l-Metâlib c. 4/111.

(30) Nihâyetü'l-Muhtâc c. 7/383. Şerhu Fethi'l-Kadir c. 4/48, 49. Bedâi'u's-Sanâi c. 7/140. Esnâ'l-Metâlib c. 4/48. Keşşâfû'l-Kinâ c. 4/96.

(31) Şerhu Fethi'l-Kadir c. 4/48, 49. Bedâi'u's-Sanâi c. 7/140. Nihâyetü'l-Muhtâc c. 7/382, 385. Esnâ'l-Metâlib c. 4/111, 113. el-Mühezzeb c. 2/234, 238. Diğer açıklamalar için bak; Şerhu Fethi'l-Kadir c. 4/416. Terör eylemleri ve eylemcileriyle ilgili diğer bazı hadis rivâyetleri ve Hanbelî mezhebi görüşleri için ayrıca bak; Buhârî, menâkıb 25, fedâilü'l-Kur'an 36, istitâbe 6, 7. Müslim, zekât 147, 148. İbnu Mâce, mukaddime 12. Müsnedü Ahmed c. 1/4; c. 3/33, 34; c. 5/31, 81, 113, 131. Tirmizî, fiten 24.

(32) Esnâ'l-Metâlib ve Hâşiyetü's-Şihâbi'r-Remli c. 4/111. Keşşâfû'l-Kinâ c. 4/96. Diğer mezheplerin görüşleri için bakınız: Hâşiyetü İbni Âbidin c. 3/437. Hâşiyetü's-Şeybânî ve Şerhu'z-Zurkânî c. 8/60. Mevâhibü'l-Celil c. 6/277. el-Muhallâ c. 11/97, 98. Esnâ'l-Metâlib c. 4/114. Keşşâfû'l-Kinâ c. 4/96. el-Muğni c. 10/53. Hâşiyetü İbni Âbidin c. 3/427, 429. Şerhu Fethi'l-Kadir c. 4/409. Şerhu'z-Zurkânî ve Hâşiyetü's-Şeybânî c. 8/60.

(33) Özgenç, İ.; Terörle Mücadele Kanunu, EK II; Terörizmle mücadele ile ilgili olarak Türkiye'nin taraf olduğu bazı milletlerarası sözleşmeler için de bak EK I, s. 119 vd. Seçkin Yayınevi, Ankara 2006.

kendi toplumları rahatsızlık duyar hale gelmektedir.

Toplumun Bölünme ve Parçalanma Noktasından Kur’anda Yeralan Hizb Kültürü

Kutsal kitabımız Kur’ânı Kerimde ‘parti’ kavramı karşılığı genelde ‘hizb’ kelimesi kullanılmaktadır. Bu kavram bölük, kısım, parça anlamlarını ifade eder. Nitekim Kur’ânı Kerim, otuz cüz ve her cüz de beşer sayfadan ibaret dört hizib’den oluşur ki, dört beşli sayfadan ibaret demektir. ‘Hizb’ kelimesi Kur’ânda değişik versiyonlarıyla yirmi kadar yerde geçer. Konuyla ilgili birkaç âyet şöyledir: “*Ama peygamberleri izlediklerini iddia eden ümmetler fırkalara ayrılıp bölük bölük oldular. Her grup, kendilerine ait görüşten ötürü memnun ve mutludur.*”³⁴; “*Dinlerini parça parça edip fırka fırka olanlar yok mu, senin onlarla hiç bir alakan yoktur. Onların işi Allah’a kalmıştır. Allah, onların yaptıklarını ileride bir bir onlara bildirip cezalarını verecektir.*”³⁵; “*Allah’a ve Âhiret gününe iman eden hiçbir milletin, Allah’ın ve resulünün karşısına çıkan kimseleri, isterse o kimseler babaları, evlatları, kardeşleri ve sülaleleri olsun, sevip dost edindiklerini göremezsin. İşte Allah onların kalplerine imanı nakşetmiş ve Kendi tarafından bir ruhla onları desteklemiştir. Onları, içlerinden ırmaklar akan cennetlere, hem de ebedî kalmak üzere yerleştirecektir. Allah onlardan, onlar da O’ndan razıdırlar. İşte onlar Allahın tarafında olanlardır. Ve iyi bilin ki, felaha erenler, Allah’ın tarafında yer alanlar olacaklardır.*”³⁶; Bu âyetin irtibatlandırıldığı bir diğer âyet ise; “*Sonra onun hakkında birtakım gruplar kendi aralarında ayrılığa düştüler. Artık gerçeğin meydana çıkacağı o mühim günün duruşmasında vay o kâfirlerin başına gelecektire!*”³⁷

Ana dilin Arapça olduğu toplumlarda bazen ‘Fırka’ kelimesi parti karşılığı kullanılır. Bu da yine ‘parti, grup, ayrı ayrı zümreler’ anlamıdır. Nitekim Osmanlı yönetiminde ve

hatta Cumhuriyetin ilk onlu yıllarında bizde siyâsî gruplaşmalarda ve sivil toplum kuruluşlarında parti yerine ‘Fırka’ kelimesi kullanılırdı. ‘İttihat ve Terakkî Fırkası’, ‘Cumhuriyet Halk Fırkası’, ‘Hürriyet ve İtilaf Fırkası’ gibi adlar böyledir.

Kur’anda ‘fırka’ kelimesinin doğrudan geçtiği yer; “*Bununla beraber müminlerin hepsinin topyekün sefere çıkmaları uygun değildir. Öyleyse her topluluktan büyük kısmı savaşa çıkarken, bir takım da din bususunda sağlam bilgi sahibi olmak, dinî hükümleri öğrenmek için çalışmalı ve savaşa çıkanlar geri döndüklerinde kötülüklerden sakınmaları ümidiyle, onları uyarmalıdır.*”³⁸

Bu âyet, dini iyi öğrenmenin ve öğretmenin ne derece gerekli olduğunu ortaya kor. Zira dünya ve âhiret mutluluğu; Allah’ın hidâyetinin, kurtarıcı prensip ve ölçülerinin; rûhu ve lafziyle, İslâm’ın doğru bilinmesine bağlıdır. Ancak yine Kur’anda zararına ve art niyetli olarak bölünme konusunda kullanılan ‘tefrika’ ya da tefrikaya düşme de tenkit konusu olmuştur.

Parti ve gruplaşmayla ilgili bizim kültürden bir diğer kavram da ‘Şi’a’ kelimesidir. Kelime yaymak, yaygınlaştırmak gibi anlamlara gelir. Özellikle de kötü ve zararlı şeyleri yaygınlaştırmada kullanılır. Nitekim Türkçemizde ‘Bir şeyin şuyuu vukuundan beterdir’ gibi özlü sözlerimiz de vardır. Parçalanma ve bölünme, gruplaşma anlamında Kur’anda yer alan hükümlerden birkaçı şöyledir:

“*Senin Rabbine yemin olsun ki Biz onları da, şeytanları da diriltip huzurumuza toplayacağız, sonra da cebennemın çevresinde dizüstü çökmüş vaziyette oraya getireceğiz. /Sonra da her topluluktan, Rahmân’a isyan etmede aşırılık edenleri çekip ayıracağız.*”³⁹

(34) Müminun 23/53; Burada yer verilen âyet meâlleri, Suat Yıldırım; Kur’ân-ı Kerim Türkçe Meâlinin, sene 2001 baskısından alınmıştır. Ayet açıklamaları da yine özet olarak o baskıdandır.

(35) En’âm 6/159

(36) Mücadile 58/22

(37) Meryem 19/37

(38) Tevbe 9/122

(39) Meryem 19/68-69

“Mûsa, bir gün, halkın habersiz olduğu bir sırada şebre girdi. İki adamı, birbiriyile kavga eder vaziyette gördü. Onlardan biri kendi kavminden (şiasından), öbürü ise düşmanın kabilesinden (şiasından), idi. Hemşehrisi, düşman olana karşı yardım istedi. Mûsa da eliyle vurur vurmaz adamı öldürdü. Arkasından: “Bu,” dedi, “şeytanın işindendir, kötü bir iştir. O gerçekten saptırıcı açık bir düşmandır.”⁴⁰

“Başka her şeyden geçerek O’na tam gönül verin, O’na karşı gelmekten sakının, namazı hakkıyla ifa edin. Ve asla dinlerini parça parça (firka firka) edip kendileri de öbek öbek (şia şia) olan o müşriklerden olmayın. Öyle ki her bizip, kendi yanındakiyle böbürlenmektedir.”⁴¹

“Dinlerini parça parça edip firka firka olanlar yok mu, senin onlarla hiç bir alakan yoktur. Onların işi Allah’a kalmıştır. Allah, onların yaptıklarını ileride bir bir onlara bildirip cezalarını verecektir.”⁴²

12 Bütün bu meali verilen ilahi hükümlerden anlaşılın husus; ümmet arasında parçalanma, gruplaşma mukadderdir, bundan kaçınmak da imkânsızdır. Ancak bu tür tefrikaya düşmede, izlenilecek yöntem; hak ve âdil olan, ilahî mesaja kulak asan, hak ve adâletten ayrılmayan taraf neresi ise o tarafta bulunmaktadır. Şu anda İslam dünyasının onun mesajlarını anlamada düştüğü tefrika da bu parçalanma olgusunun mukadder bir sonucudur. Param parça bir İslam dünyası, ayakaltında sürünen insan haysiyeti, aile hayatı... Sonra da tüm kusur ve habahatı ötekilere yüklemeye çalışıyoruz.

Nitekim son zamanlarda ülkemizde süren ya da bilerek sürdürülen bir tartışma

konusu ‘Biat kültürü’ üzerinedir. Bu konuda ileri-geri söz edilmekte, biraz da alay konusu yapılmaktadır. Oysa ‘doğu kültüründeki biatta’ gerektiğinde ve öyle bir ortam hazırlandığında; biat edenlerin, biat edilenleri -onların hak yoldan ayrılmaları durumunda- kılıçlarıyla düzeltme cesaretleri vardı. Bunu tarihlerinin ilk yıllarından, ilk halife Hz. Ebu Bekir ve ikinci halife Hz. Ömer zamanında göstermiş, devlet başkanlarının (halifelerinin) yüzüne karşı da çekinmeden söylemişlerdir.⁴³ Râşid halifeler yolundan ayrılanlara karşı bu durum ve tutumu rahatlıkla sergileyen toplumlar olmuş, yönetenlere öğütler, nasihatlar içeren eserler yazan yazarlar, bilim adamları çıkmıştır. Bir yanda Bel’am b. Baun örnekleri var iken karşı tarafta daha geniş bir kitleyi oluşturan, yönetenlerin istekleri doğrultusunda konuşma yerine hapse girmeyi tercih eden hukuk adamları, âlimler çıkmıştır.

Esas biat kültürünün, körü körüne bağlıları tarihin sayfalarına geçenlerde değil, şimdilerdedir. Demokrasi adına yola çıkan siyâsî partilerimizin çoğunda bu ses kısma, söz kesme vakaları asla küçümsenmeyeseek boyutlardadır. Haklı noktalarda dahi karşı ses çıkaranların sesleri ve icraatı gûya demokrasi adına, bir kısım âlî menfaatlar adına kesilmeye engellenmeye çalışılmaktadır. Karşılarında her kim olursa olsun o gibilerin tavırları; ‘İtaat et! Engel çıkarma!’ şeklindedir. İşte o zaman da temel insan haklarından ve uygulamasından nasıl bahsedilebilir?

(40) Kasas 28/15

(41) Rum 30/31-32

(42) Enâm 6/159

(43) Bu konuda geniş açıklama için bakınız; el-Maverdi, Ebu’l-Hasan; el-Ahkâmü’s-Sultaniyye (çev. A. Şafak), s. 26-34, 2. baskı İstanbul 1994; Ali Şafak; Mukâyeseli Ceza Hukuku, s.179-184, Erzurum 1977.